

Szuromi Pál

Tágló dimenziók

Pap Gábor és Sümegei György Tóth Menyhért-kötetei

Hogyan, miként lehet kifejezésre juttatni a festői, képzőművészeti elkötelezettséget? Picasso önarcképein időnként feltűnően méretes, tágra nyílt szempárokkal találkozhatunk. Mintha a mohó, zseniális spanyol származék egyenesen a tekintetével akarná felfalni a világot. Amit egyébként meg is tett. Mi több: számára a sasszemű elevenség is kevésnek bizonyult. Mert végül is a tárgyias, plasztikus, radikális cselekvészónáknál kötött ki. Barcsay Jenő munkásságában viszont valamelyest a szikár, szerkezetes festőállvány lett a mérvadó. Amint tudjuk: a magányos miskei nagymester, Tóth Menyhért is többször hírt adott önnön létformájáról. *Piktör* című képén mindenestre egy szétvetett lábakkal szorgoskodó, szenvedélyes alkotót láthatunk. Akinek rusztikusan, finoman hajladozó testrészei valójában a hullámvonalas ecsetben nyerne végső kiteljesedést. Akárha itt a testi és lelki szférák egy húron pendülnének.

Kissé hasonló együttállás élteti Pap Gábor és Sümegei György nemrég megjelent Tóth Menyhért-köteteit is (*Nem múltó, szent összhang*. Két Hollós Kiadó, Bp., 2010; *Tóth Menyhért*. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2011). Mi sem nyilvánvalóbb, minthogy e közismert művészettörténészek kimondottan tisztelik, szeretik Menyus bácsi nagyszerű életművét. Ráadásul mindketten személyes kapcsolatban álltak a mesterrel. Ennek dacára két gyökeresen eltérő, már-már kontrasztos természetű könyvről kell tudomást vennünk. Míg Pap Gábor kizárólag a beavatottakhoz, a képtulajdonosokhoz szól, addig Sümegei széleskörűen demokratikus. Ha az előbbi szerző könnyed, szellemes és esszéisztikus előadó, akkor az utóbbit a józan, tárgyilagos és pedáns fogalmazás jellemzi. Ugyanakkor világszemléleti, műértelmezési praxisuk között is jókora szakadék tátong. Kétségtelen ellenben: ezúttal is a Tóth Menyhért-irodalom örvendetes gyarapodását regisztrálhatjuk.

Pap Gábor egy önálló kötettel már letette névjegyét a kárpótló bölc mellett. Bizonyára innen adódik, hogy ezúttal csak az életmű legfontosabb esztétikai sajátosságainak kibontására vállalkozik (pl. fordított perspektíva, pozitív-negatív formák egyenrangúsága). Majd egynéhány műelemzéssel érzékletesebbé, konkrétabbá teszi mondanóját. Nem is akármilyen situációs elképzeléssel. Az az érzésünk, akárha egy barátságos, képgazdag szobában ücsörögnénk jó néhányan, akik mind-mind kedveljük Menyus mester piktúráját. A társaság centrumában pedig egy kedves, nagy tudású férfiú tartózkodik, és szemlátomást ki akarja elégíteni érdeklődésünket, szellemi vonzalmunkat. Így hát megindul a csevej, a beszélgetés, a mesélés. Korán kiderül: a szóvivő Pap Gábor a hetvenes évek végén egy tanulmányt szentelt a *Bölcs* című alkotás analízisére. Amire Tóth Menyhért elismeréssel, áradozva reflektált. Szó se róla, ez látványos, megfellebbezhetetlen öngazolásnak tűnik. Ám magam is olvastam ezt az izgalmas, mélyenszántó dolgozatot. S ma is úgy vélem: itt a hazai műelemzések egyik legszebb, legrangosabb változatával szembesültünk (*Művészet*, 1978. III. szám).

Csak hol vannak már a hajdani szép idők! Minthogy e kitűnő felkészültségű szerző esztétikai értékrendjével jelenleg már nemigen bírok mit kezdeni. Már azt is költői túlzásnak tartom, hogy a szóban forgó magángyűjtemények Tóth Menyhért-kepei többé-kevésbé remekművek. Szó sincs erről. Bár egy-egy kivétel előfordul. De ennél is meghökkentőbb, hogy Pap Gábor bizonyos kozmikus, asztrológiai összefüggésekre aspirál, amikor a művek, a motívumok értelmezésével foglalkozik. Aztán az őselemek fundamentális szerepe is egyre-másra felbukkan. Elismeri ugyan az író: Menyus bácsinak édeskevés fogalma volt a kozmológiai viszonylatokról. Mégis pontosan, tévedhetetlenül érezte ezeket. Mi tagadás: nekem eléggé misztikusnak, túlexponáltak látszik ez a levezetési metódus. Még akkor is, ha a miskei alkotó rendkívül testközei kapcsolatban volt a föld-, víz- és légközei jelenségekkel. Sőt azt is belátom: Csontváry egyetemes, archaikus létfilozófiája elevenen hatott festészetére. Ám ilyenképpen is.

A „Képnézegetés”, a konkrétabb műelemzések során azonban újra csak a régebbi műtörténész szellemiségével találkozhatunk. Aki ugyanúgy otthonosan mozog az etnográfában, a filozófiában, az egyetemes művészettörténetben, mint a nyelvi, szemantikai szférákban. Igaz, a *Parasztok* című remekmű szépen induló analízise végül is egy historikus töltetű társadalmi-szociológiai kutakodássá vedlik át. Közben a felfelé tekingető, csupasz kobakú népi alakok értelmezése éppúgy elmarad, akár a képközépen fickándozó apró gyereké. A biblikus sugallatú *Vízenjáró* bemutatásánál viszont briliáns, példás levezetéssel találkozunk. Nem elég az autentikus evangéliumi idézet, nem elég a grünewaldi képbizonyíték a csavaros vitorla kultikus küldetésére, mivel itt az átfogóbb és egyedibb képelemek szervesen, mesterien összeállnak. Pedig a szerző, a szóvivő nem ragaszkodik feltétlenül az összhanghoz, a szokványos harmóniához. Nem bizony. Néha játszik, incselkedik, polemizál hallgatóival, olvasóival. Mintha nem tudna, tán nem is akarna mindent megnevezni.

Ákárha a csendben, az elhallgatásban is termékeny tartalmak bujkálnának.

Ami azt illeti: Sümegi György jelenlegi kötetét némileg már megelőgeztem. Hisz pont e kiadvány borítólapján láthatjuk a *Piktor* című olajképet. Ez mindenképp jellegzetes, hatásos és szerencsés opus, noha a nyers, vörösés keretforma igencsak zavaró. Méltatlan a mesterhez, az igényes műtörténészhez is. Aki nálunk leginkább szívében viseli e felbecsülhetetlen értékű, kiugró életmű sorsát, pályafutását. Nem csoda hát, ha a hetvenes esztendőktől jó néhány cikket, tanulmányt, előadást és interjút produkált ebben a témakörben. Most pedig gondolt egyet, majd legfontosabb műveiből egy önálló, majdhogynem átfogó érvényű gyűjteményes kiadványt állított össze. Itt aztán ugyanúgy áttekintést kapunk az alkotó pályakezdéséről, rajzolói mentalitásáról vagy alig ismert szobrászi munkálkodásáról, nem beszélve írásos hagyatékáról, emberi-művészi nézeteiről és szintetikus jelentőségű fehér korszakáról. Sőt a mester utóélete sem marad titokban.

Hogy melyek a legérdekesebb, legtanulságosabb fejezetek? Első nekifutásra a plasztikus Tóth Menyhérttel foglalkozó részre gondoltam. Elvégre az eddigi könyvek, publikációk alig-alig érintik e sajátos, kiegészítő műfaji területet. Sümegi ellenben vette a fáradságot, s a művész szobrászi periódusait éppúgy feltérképezte, mint az egyedi darabok plasztikai milyenségét. Kideríti például: Henry Moore budapesti tárlata ugyancsak megfogta az alkotó fantáziáját. Amint barátja, Kerényi Jenő monumentális és heroikus felfogása is hatott rá. Mégis robusztus erejű, bálványyszerű Afrikájával jutott el a legmagasabb szintre. Amikor a mester egy kiállításán rákérdezett egy bámész kisfiúra: mire véli a munkáját, az meglepő választ adott. Tevefánt, mondta pofonegyszerűen. És lényeglátóan. Minthogy valóban a teve meg az elefánt formai szimbiózisát tükrözi a plasztika. Az efféle szellemes, élményszerű példák néha jótékonyan felvillanyozzák a szerző objektív, tárgyilagos elemzéseit. Ahol különben a rajzok, a festmények és a szobrok közötti kapcsolatformákról

is tisztesen olvashatunk. Nem esik szó viszont a Bokros Birman Dezsővel való szellemi rokonságról. Holott szerintem ez is ott rejtőzik Menyus mester agyagszerűen formált bronzplasztikáiban.

De vissza a startoló fejezetekhez. Rájöttem ugyanis: Sümegi György filológiai alaposága a csupaszon tátongó életrajzi fehér foltokat is jócskán betapasztotta. Eddig csak ámuldoztunk, csodálkoztunk a miskei parasztfüi írói, verbális vonzalmain. Hogy korai képeit időnként szöveges betétekkel látta el. Most viszont megtudjuk: a művész édesapjában is amolyan költői, rímfaragói hajlamok munkáltak. Amelyek aztán fia génjeiben is helyet kaptak. Itt van továbbá az alkotó festészetét tüzetesen átjáró organikus, hajladozó és hullámvonalas formaképzés. S vele együtt a Van Gogh-hatások feltételezése. Ezúttal azonban konkrétan is bebizonyosodik, hogy mindezek háttérében voltaképpen a miskei doktor urat, Rózsa Jenőt kell tisztelnünk. Aki nemcsak egy Ady-kötettel, hanem Van Gogh leveleivel is ellátta, bátorította a tehetséges fiút. Aztán a bajai Éber Sándor festőművész önzetlen segítőkészsége is belép a fiatal Tóth Menyhért küzdelmes pályaorientációjába. Ő is megérezte benne a talentumos egyéniséget, ezért három képét bejuttatta a Nemzeti Szalon bajai Őszi Tárlatára (1927).

Amit legelső művészi kirukkolásának tekinthetünk.

A főiskolai esztendőik szépséges, viszontagságos időszakáról sok mindent olvashattunk a korábbi évtizedekben. Egyben a növendék művész páratlan jelentőségű szénportréit valószínűleg is megtekinthettük egy-egy emlékkiállításon. Mindenesetre tökéletesen igaza van Sümeginek, amikor a drámai zaklatottságú *Rágott-nő* sorozatot az életmű egyik kiugró sarokpontjának tekinti. Amit Barcsay Jenő és Szalay Lajos vélekedésével tekintélyesen alá is támaszt. Sajnálom viszont, hogy a szerző nemigen respektálta azt a lényegi összefüggést, ami a korai szénművek és a késői fehér képek formai szellemisége között vibrál (l. P. Szűcs Júlia: *Művészettörténet*. Magvető Kiadó, Bp., 1985, 152. o.). Aztán akkor sem értek egyet Sümegi Gyurival, amikor a művész elsőnek fővárosi bemutatkozását meg akarja óvni a támadó kritikai reflexióktól. Méghozzá kultúrpolitikai, esztétörténeti alapon. Holott a jószemű Elek Artúr meglehetősen pontosan bemérte a pályakezdő festő gyengéit és erőseit is.

Akár bele is olvashatunk ezekbe a vélekedésekbe. Mert a tudományos tényyszerűséghez ragaszkodó, okadatoló író jelenleg sem fukarkodik a legkülönbözőbb dokumentális közlésekkel. Akadnak itt tisztelettelően megfogalmazott kérvények, barátokhoz írt levelek, alapos önértelmezések vagy kritikai jegyzetek, nem is szólva megannyi szakmai, kulturális megnyilatkozásról. Nekem mégis úgy tűnik: a tárgyilagos, szisztematikus szerzőt valamilyen félrevezetik a túlzottan respektált szóbeli értekezések. A kötet vége felé például egy nyilvános beszélgetés tanúi lehetünk, amely pont a szerző és Tóth Menyhért között zajlott le Kecskeméten (1978). Mert hiába jönnek a logikus, autentikus kérdések, a szereplők gondolatmenete olyanképpen húz el egymás mellett, ahogy ez a lökhajtásos repülőknél szokásos. Menyus bácsi tudniillik csak mondja a magáét. Néha a közösségi mentalitásról, máskor a művészi minőség dilemmáiról elmélkedik. Szóval: szép dolog a tapintat, a tiszteletadás. Csakhogy e monomániás, rögeszmés megszállottság is e szeretett, kiemelkedő mágushoz tartozott. És ez semmit se von le művészi nagyságából.

Bizonyára ez is belejátszott, hogy a miskei mester végül is a páratlan nívójú, szintetikus fehér korszaknál kötött ki. S csakugyan: Sümegi György dolgozatai között épp a *Fehér a fehérben* című dolgozatot érzem a legmagvasabbnak, legtanulságosabbnak. Hisz ezúttal az egyetemes kultúr- és művészettörténeti látószög ugyanúgy tisztas helyet kér magának, akár a konkrétabb vetületű hazai mérlegelés. Elég az hozzá: már az alkotó korai, „profécialó” korszakában felfedezhetjük a tisztább, magasságosabb fények feltétlen becsületét. Ebbe a kohézióba egyébként előzőleg a szeretve tisztelt Vaszary mester szubjektív, korszerű

művészetszemlélete is csak-csak beleszólt. Mindezek dacára a végső konklúzióknál némileg hiányos maradt a szakmai, esztétikai summázat. Elvégre a mester fehér fényben fürdő remekléseit az esszenciális festői és plasztikai szintézis teszi oly feledhetlenné.

Mi sem természetesebb, minthogy az életmű átfogó és rejtett összefüggéseit alaposan ismerő Sümegi György az alkotó írásos hagyatékára is figyelmet fordít. Annál is inkább, mivel ezek a források hiteles támpontokat nyújthatnak a rajzok, a művek értelmezéséhez. Más lapra tartozik, hogy e dokumentumok számottevő hányada jelenleg még magánkézben van. Ennélfogva a jogörökös „jóvoltából” maga a szerző is csupán az anyag tíz százalékát fénymásoltathatta le. Semmi többet. Merthogy a „...további hozzáférhetés egyedüli föltételeként, úgymond, az állami vásárlás kizárólagos kritériumát szabta meg” (107. o.). Mégpedig önnön „vásárlási följánlása” szerint. Lehet, kissé naiv vagyok a jogi, örökléstani ügyekben. Itt azonban a kulturális erőszak sajátos esetével állhatunk szemben. Amúgy magam is beleestem e rafinált csapdába. Kiadómnak ugyanis azért kellett legombolni egy bizonyos büntetést az adott jogörökösnek, mivel legutóbbi tanulmánykötetemben két képet (meg két tanulmányt) közzétettem Tóth Menyhért művészetéről.

Erről jut eszembe: Sümegi Gyuri annyi-annyi türelmes, fáradtságos gondot fordít e kiváló mester szakirodalmának számbavételére, mint amennyit úgyszólván senki. Engem azonban valahogy levegőnek néz, netán annak se. Már mint a dolgozataimat. Nem baj, nem vagyok túlságosan hiú fiú. Bár valamicske önérzetem azért akad. De fontosabb ennél, hogy a jelenlegi könyvben sorra-rendre előjönnek azok a gondok, hiányok, amelyek mindmáig ott kísértik Tóth Menyhért életművét. Elég most csak az átfogó, megbízható katalógus hiátusára utalnom. Vagy éppenséggel arra – amiről magam is meggyőződhettem a művész szegedi emlékkiállításán –, hogy az alkotó nagybecsű fehér remeklései egyre inkább kopnak, sárgulnak. Másrészt továbbra sincs nálunk méltó, reprezentatív és szuverén múzeuma a mesternek. Sem Kecskeméten, sem a fővárosban. S hol marad még akkor az a színvonalas, szisztematikus monográfia, amely szinkronban lehetne a hazai és egyetemes modern művészet egyik legérdekesebb, legeredetibb alakjának jelentőségével? Ezt tán meg sem érhetjük igazán.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.